

Könül Məmməd qızı Haqverdiyeva
Azərbaycan Dillər Universitetinin baş müəllimi,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0003-0644-3873>
E-mail: sevinc224@rambler.ru
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).190-197](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).190-197)

HUMANİST PEDAQOGİKANIN GƏNC NƏSLİN MƏNƏVİ TƏRBİYƏSİNDƏ ROLU

Konul Mammad Hagverdiyeva
senior lecturer
of Azerbaijan University of Languages,
doctor of philosophy in psychology

THE ROLE OF HUMANISTIC PEDAGOGY IN THE SPIRITUAL EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION

Кенуль Мамед гызы Ахвердиева
доктор философии по психологии, старший преподаватель
Азербайджанского Университета Языков

РОЛЬ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПЕДАГОГИКИ В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

Xülasə. Məqalədə problemin tədqiqinin təhlili açıqlanır. Belə ki, “humanist psixologiya” anlayışı, o baxışın tərəfdarları, güclü və zəif tərəfləri, o cümlədən yanaşma metodları, prinsipləri haqqında fikirlər öz əksini tapmışdır. Bundan əlavə, məqalənin sonunda bu yanaşma əsasında formalaşmış məktəblər və beynəlxalq mərkəzlər və onların uğurları haqqında məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: Humanist psixologiya, neyro-lingvistik proqramlaşdırma, subyektiv anlayış, bihevizm, bütövlük prinsipi, azad seçim, Mən konsepsiya

Abstract. The article describes the analysis of the study of the problem. Thus, ideas about the concept of “humanistic psychology”, the proponents of that view, its strengths and weaknesses, including the approach methods and principles have been reflected. In addition, at the end of the article there is information about schools and international centers formed based on this approach and their successes.

Key words: Humanistic psychology, neuro-linguistic programming, subjective understanding, behaviorism, principle of integrity, free choice, I concept

Аннотация. В статье описан анализ исследования проблемы. Отражены представления о понятии “гуманистическая психология”, о сторонниках этой точки зрения, ее сильных и слабых сторонах, в том числе о методах и принципах подхода. Кроме того, в заключении статьи предоставляется информация о школах и международных центрах, созданных на основе этого подхода, и их успехах.

Ключевые слова: гуманистическая психология, нейролингвистическое программирование, субъективное понимание, бихевиоризм, принцип целостности, свободный выбор, Я-концепция

“Azərbaycan dövləti möhkəm milli-mənəvi dayaqqlar üzərində qurulubdur. Biz öz mədəniyyətimizi, incəsənətimizi, ana dilimizi, bayramlarımızı qoruyuruq, yaşadıırıq. İyirmi beş illik müstəqillik dövrü onu göstərir ki, ancaq milli köklər üzərində qurulmuş dövlətlər uğur qazana bilər və o dövlətlərin gələcəyi var. Azərbaycan

dəyərləri, milli-mənəvi dəyərlərimiz bizim üçün hər şeydən üstündür” (1).

Humanist Psixologiya əsasında Humanist pedaqogikanın və Psixoterapiyanın bəzi istiqamətləri qurulur.

“Humanist psixologiya (ingiliscədən humanistic psychology) 1960-cı illərdə formalaş-

mış Qərb, əsasən Amerika psixologiyasında bir istiqamətdir. XX əsr humanist yanaşma çərçivəsində. Humanist yanaşma XX əsrin əvvəllərində insana qarşı hakim olan inzibati-avtoritar, şəxsiyyətsiz yanaşmaya cavab və müxalifət kimi meydana çıxdı” (1).

Bu dövrdə öz sosial dəyərlərinə əmin olmayan, insanların ən mənəvi-sosial fərqliliyinə, onların soyuqluğuna səbəb olan çoxsaylı ictimai, iqtisadi böhran keçirirdi.

Humanist psixologiya ötən əsrin 40-cı illərində ekzistensialist fəlsəfi məktəbin əsasında ABŞ-də yarandı. Onun ilk yaradıcılarından biri Q. Olport qeyd edirdi ki, *“Amerika psixologiyası Seçenov, Bine, Freyd və digər alimlərin yaratdıqlarını inkişaf etdirib, yayıb, sintez edib humanist psixologiyaya formalaşdırdı. 30-50-ci illərdə aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, insanın yalnız mühitə uyğunlaşdırılması motivasiyası kifayət etmir. Situasiyanın təzyiqini aradan qaldırmaq imkanları insanlarda deyildiyindən daha çoxdur. İnsanların mənəvi tərəflərinin inkişafı problemlərini ənənəvi təbii-elmi determinantlarla izah etmək mümkün deyildi. Deməli, yeni fəlsəfi yanaşmalar da tələb olunurdu”* [3].

Bir çox alimlərin fikrincə, dehumanizə olunmuş psixologiya fonunda (klassik biheviorizm və psixoanaliz) insan şəxsiyyəti haqqında bir çox yazıçılar, şairlər, dramaturqlar, ideya və təsəvvürləri elmi baxışlardan üstün olan, daha düşüncəli və dərin psixoloqlar olmuşlar.

Bu istiqamətə Abraham Maslou, Karl Rocers, Qordon Olport, Viktor Frankl, Şarlotta Byuler, Rollo May, Sidni Curard, Ceyms Byucental, Everet Şostrom, Xans-Verner Qessman, Frederik Perlz və s. aid etmək olar. Humanist psixologiyaya insan psixikasının müsbət aspektlərinin tədqiqi ilə məşğul olan pozitiv psixologiya cərəyanı aiddir. Humanist psixologiya öz fəlsəfi bazası kimi ekzistensializmə dayanır. Humanist psixologiyanın manifesti Rollo Mayanın redaktorluğu ilə *“Eksistensial psixologiya”* – məruzələr toplusu kitabı olmuşdur. Bu kitab 1959-cu ilin sentyabrında Amerika Psixologiya Assosiasiyasının hər il keçirilən qurultayı çərçivəsində Sinsinnati simpoziumunda təqdim olunmuşdur.

Humanist psixologiya elmi biliklərin nizamı salınmış sahəsi deyildir. Bu elm deyil, daha çox metafizik konsepsiyalar toplusudur ki, ekzistensial təcrübənin köməyi ilə insan problemlərinin açıqlanması üçün yol göstərir.

Demək olar ki, bu ideyalar kitab halında nəşrlərə yol açaraq, tədricən humanist psixologiyanın metodların analizinin axtarışı və şəxsiyyətin tam, hissi varlıq kimi öyrənilməsinə təkan verdi. Məsələn, Humanist psixologiyanın banisi Karl Rocersin şəxsi inkişafa və özünü həyata keçirməyə yanaşmasının əsas prinsiplərini əks etdirən *“On Becoming A Person: A Therapist’s View of Psychotherapy”*, Avstriyalı nevropsixiatr və humanist psixologiyanın aparıcı nümayəndəsi Viktor Franklın, Nasist Almaniyasının konsentrasiya düşərgələrində sağ qalan təcrübələri və hədsiz çətinliklər qarşısında *“həyatın mənası”* ideyası haqqında danışdığı *“Man’s Search for Meaning”*, Məşhur amerikalı psixoterapevt və yazıçı İrvin Yalomun humanist psixologiya nöqtəyi-nəzərindən klinik təcrübələri və terapiyaya yanaşmaları haqqında yazdığı *“Love’s Executioner and Other Tales of Psychotherapy”*, Alman əsilli amerikalı psixanalitik və filosof Erix Frommun sevgi anlayışını insan həyatının müxtəlif sahələrində oynadığı rolunu təhlil edərək humanist nöqtəyi-nəzərdən araşdırdığı *“The Art of Loving”*, Ehtiyaclar iyerarxiyası konsepsiyasının yaradıcısı və humanist psixologiyanın banilərindən biri olan Abraham Maslou öz kitabında insan təbiətinin ən yüksək ehtiyaclarını və potensialını təsvirini verdiyi *“The Farther Reaches of Human Nature”* və s. kitablar.

Humanist psixologiyanın bütün əsas nümayəndələri bu cür təcrübədən keçmişlər. Psixologiyada humanistik yanaşma dəqiq şəkildə praktik məsələlərə istiqamətlənmişdir. Onun əsas anlayışları şəxsi inkişaf (qurulma) və insan imkanlarıdır. O, təsdiq edir ki, adamlar öz üzərlərində işləyərək, dəyişə bilirlər ideyalarına (ilk növbədə *“azadlıq”, “seçim”, “məsuliyyət”*).

Humanist psixologiyanın ən çox məlum metodları bunlardır: Art terapiya – üzünü rəsm, musiqi, hərəkət vasitəsilə dərk etmək; İ. Şulsun metodu ilə autotreninq – özünə yüklənmə, öz daxili məni ilə ünsiyyət; K. Simontona görə, vizuallaşma – istəklərin dərk edilməsi, visual təsəvvürlərdən (vasitəsilə) məqsədlərin qurulması; Meditasiya, yoqa, xatka-yoqa, taytsizitsiyuan, tantrizim və s.; V. Rayxa görə, vegetoterapiya – hansının ki, xroniki xəstəliklərin əsasında stresin yaratdığı əzələ gərginliyinin nəticəsi olduğu kimi təsəvvürlər dayanır; Baniləri C. Qinder və

R.Bendler sayılan, neyro-lingvistik proqramlaşdırma (NLP).

Humanist məktəb təcrübəsi bir neçə konkret metod hazırlamışdır. Bunlar innovasiya fəaliyyəti ilə bağlıdır və aşağıdakılardır:

1. Təlim-tərbiyə fəaliyyətinin diferensiallaşması;
2. Təlim və tərbiyə prosesinin fərdiləşdirilməsi;
3. Hər bir təhsil alanın meyl və bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün lazımı şəraitin yaradılması;
4. Homogen (eyni yaşa, eyni inkişaf səviyyəsinə, eyni maraqlara malik və s.) sinif və paralellərin formalaşdırılması;
5. Psixoloji təhlükəsizlik, şagirdlərin müdafiəsi;
6. Şagirdlərin öz gücünə və imkanlarına inam;
7. Şagirdi olduğu kimi qəbul etmə;
8. Təlim və tərbiyənin müvəffəqiyyətini təmin etmə;
9. Məktəbin məqsədlərinin dəyişilməsi;
10. Hər bir şagirdin inkişaf səviyyəsinin konkret şəkildə müəyyənləşdirilməsi;
11. Müəllimin şəxsiyyətin daxili imkanlarının üzə çıxarması;
12. Humanitar təhsilin gücləndirilməsi;
13. Humanist pedaqogika manifesti.

Onlar insan psixikasına təsir etməyə qadir olan sözlərlə düzgün ifadə etməyə xüsusi diqqət ayırırdılar.

Dünyada bütün yaradılışın iki tərəfi olduğu kimi, Humanist Psixologiyanın da zəif və güclü tərəfləri vardır. Birinci tərəfə aiddir: Biologiyayı inkar edir; Qeyri/elmi – subyektiv anlayış (Məsələn, özünüreallaşdırmanı obyektiv ölçmək olmaz); Humanizm şüuraltını inkar edir; Bihevizm – insan və heyvan davranışı qarşı-qarşıya qoyula bilər; Etnosentrik – (Qərb mədəniyyətinə tərəf qarışmışdır); Onların iradə azadlığına inamı elmin müəyyən edilmiş qanunlarına qarşı müxalif mövqedə dayanır.

İkinci – güclü tərəfə isə, daxildir: Şüuraltıya deyil, ayrı-ayrı adamların və bütün insanın bütövlükdə davranışına fokusu dəyişir; Humanist psixologiya insan olmağın nə anlam verməsi haqqında əksər adamların ideyalarını təmin edir; Keyfiyyətli məlumatlar əsl anlayış və davranışda daha dolğun informasiya verir; Tədqiqat

tın daha individual və ideografik metodlarının əhəmiyyətini qeyd edir.

Psixologiyada dəyərli olan bütün təcrübələri ümumiləşdirib və şəxsiyyətin öyrənilməsində psixozanalizin və bihevizmin çatışmazlıqlarını nəzərə alaraq, Humanist psixologiya insanın təbiətinə, onun inkişafına və digər adamlarla qarşılıqlı münasibətlərinə öz yeni baxışlarını təklif etdi. Bu baxışın əsasında aşağıdakı prinsiplər yatır:

1) *Bütövlük prinsipi*. Şəxsiyyət tam yaranmışdır, öz tərkibinə enmir. Tamın istənilən hissəsində nə baş verirsə, bütün şəxsiyyətə təsir edir. Mən tamlığı hər bir insanın duyğusunun (yaşantısının) nadir xarakterinin yaradır. Məhz buna görə öyrənmə predmeti şəxsiyyətin istiqaməti, mənalı, özünəmənasibəti, özünüqavrama olmalıdır.

2) *Pozitivlik prinsipi*. İnsan təbiəti xeyirxah və konstruktivdir ki, bununla əlaqədar vurğu (aksent) problemi olan, lakin onların həlli üçün olduqca böyük daxili ehtiyatlara malik sağlam, yaradıcı adamların öyrənilməsinə keçir. İnsan fəaliyyəti təbiət qanunları ilə sərt (qəti) şəkildə təyin edilən deyil. O, təbiətə üstün gəlir və özünün xüsusi ruhi aləmini yaradır.

Humanist psixologiya bəşəriyyət tarixində mövcud olan ənənələrə qarşı çıxırdı və insan həyatının təkrarsız xüsusiyyətini, əsaslı insan fenomenləri: sevgi, özünüdərk, özünüdərin, hakimiyyət hərisliyi, qəddarlığı öyrənməyə cəhd edən İntibah mütəfəkkirlərinin, qədim Yunan filosoflarının və digər dövrün alimlərinin ideyaları ilə çıxış edirdi.

Beləliklə humanist psixologiyanın formalaşmasının 3 əsas səbəbi mövcuddur: 1) Humanist psixologiyanın ideyalarına ehtiyac duyulan ictimai şərait; 2) Ekzistensializmin geniş yayılması; 3) Sosial elmlərin, o cümlədən “insanlaşmanı” tələb edən psixologiyanın inkişaf məntiqi. Hər bir psixoloji yönümün əsasında şəxsiyyətə müəyyən baxış durur: insan təbiəti, onun inkişafı və digər insanlarla qarşılıqlı əlaqəsi. Klassik psixozanalizin və bihevizmin fərqliliyinə və qarşı-qarşı qoyulmasına baxmayaraq, bu istiqamətlərin şəxsiyyətə baxışda ümumi cəhətləri çoxdur – insan ruhsuz varlıq kimi çıxış edir, belə ki, hər iki cərəyanı tam şəkildə dəyərlər, insan mövcudluğunun mənası maraqlandırmır. Bundan savayı, bu cərəyan çərçivəsində insanın öz keçmişindən asılılığı (“qul determinizmi”) yatırdı.

1963-cü ildə Humanist Psixologiya Assosiasiyasının ilk prezidenti Ceyms Byucental bu yanaşmanın 5 əsas tərəflərini formalaşdırmışdır: 1) İnsan, tam bir varlıq kimi, öyrənilməlidir, yəni insan onun ayrı-ayrı funksiyalarının elmi öyrənilməsi nəticəsində izah oluna bilməz; 2) İnsan varlığı insan münasibətləri kontekstində inkişaf etdirilir; 3) İnsan özü-özünü dərk edir və onun arasıkəsilməz, çoxdərəcəli özünüdərkini nəzərə almayan psixologiya ilə qavranıla bilməz; 4) İnsan seçimə malikdir, yəni passiv müşahidəçi deyil, özü öz təcrübəsini yaradır; 5) İnsan səmərəverəndir. Başqa sözlə, insan gələcəyə yönələn həyatında məqsəd var: dəyərlər və məna.

“Humanist məktəbi şagirdi həyatın subyekti kimi diqqət mərkəzində saxlayır, onun azad şəxsiyyət kimi özünüinkişafa yönəlməsini təmin edir... Heç şübhəsiz ki, uşağın ümumi inkişafı (əqli, mənəvi, fiziki, estetik) məktəbin başlıca vəzifəsi olmalıdır. Humanist yanaşması çərçivəsində fəaliyyət göstərən hər bir təhsil sistemi yaradıcı axtarışlar aparır və öz məzmununu, metodunu, tərbiyə və təlimin müvafiq vasitələrini axtarır tapır. Bu istiqamət eyni zamanda şagirdin və eləcə də pedaqoqun azadlığını, yaradıcılığını nəzərdə tutur. Onun nüvəsində şagirdə insani yanaşma, onun həyata hazırlığı, cəmiyyətə adaptasiya edilməsi nəzərdə tutulur. Mərkəzdə şagirdin inkişafı, onun intellektual tələbləri, şəxsiyyətlərarası münasibətləri durur. İnkişaf və özünüinkişaf, şagirdin özünüreallaşdırması, onun yaradıcılığı, subyektliyi humanizmin əsasıdır. Müəllim subyekt şagird subyekt münasibətləri məhz belədir. İnkişaf, burada, şagirdin daha yüksək pilləyə, fəallığa və qarşıda qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə can atması deməkdir.

Görkəmli alim, psixoloq L.S. Viqotskiyə görə, inkişaf elə bir kömək ölçüsü ilə müəyyənləşir ki, o, uşağa təlim aldığı vaxtda lazım olur. Burada ümumi inkişaf (universal bacarıqlar), sosial (istedadlılıq) və mədəni inkişaf fərqləndirilir.

Humanist nəzəriyyəsinin mərkəzində hazır bilikləri mənimsəyən şagird yox, həqiqəti dərk edən insan durur. Pedaqoq və şagirdlər arasındakı münasibətdə dialoq, əməkdaşlıq, qarşılıqlı yaradıcılıq və öz mövqeyini azad şəkildə seçmək məsuliyyəti dayanır. Pedaqoji prosesin diqqət mərkəzində fərdilik, şagirdin daxili aləmi, mənəvi dəyərlər mübadiləsi yolu ilə dünyanı dərk etməsi dayanır” (2, s.94).

Dünyada xüsusi təlim konsepsiyası yara-dan azsaylı psixoloqlardan biri kimi Amerika psixoloqu Karl Rocersin didaktik konsepsiyasının əsasını insana və onun şəxsiyyətinə inam təşkil edir. Onun zəngin pedaqoji-psixoloji irsi vardır.

Məktəbdə qabiliyyətsiz şagird kimi son dərəcə tez-tez müəllimlər tərəfindən kobudluq və təzyiqlərə məruz qalan Rocers gələcəkdə özünü pedaqoji fəaliyyətə həsr etməyə can atmışdır və müəllimlərin ona olan münasibəti onun bu fikrini daha da möhkəmləndirmişdir. O, böyük dahi Con Dyuinin şagirdi olmuşdur. Sonrılar müəllim işləyəndə müəllimlərinin əksi olaraq, Rocers şagirdləri tərəfindən çox sevilmiş və sanki onların həyatı ilə yaşamışdır.

K. Rocers öyrənmənin iki tipini fərqləndirirdi: birinci tipə – biliklərin ötürülməsi, məlumatların verilməsi aiddir. Bu tipə görə, təlimdə öyrənmə məcburidir. O, şəxsiyyətin deyil, intellektin inkişafına istiqamətlənir və qiymətləndirmə müəllim tərəfindən aparılır. O, belə düşünürdü ki, xeyirxahlıq daim qalib gəlir.

İkinci tip öyrənmədə isə müstəqillik, könüllülük hökm sürür, inkişafın bütün xətlərinin mühümlüyünü nəzərə almaqla şəxsiyyətyönlü olur və tam funksionallaşmanı nəzərdə tutur. Bu tip öyrənmə, ilk növbədə, adekvat, çevik və sağlam “mən” konsepsiyasının inkişafına xidmət edir.

Karl Rocersə görə, hətta ən ilkin tələbat və cəhd insana o şəraitdə təsir göstərə bilər ki, onlar müvafiq normalara uyğun olsun. Onun fikrincə *“tələbat müsbət qiymətləndirildikdə şəxsiyyətin inkişafı ilə yanaşı həmin tələbatlar daha da əsaslı olmağa başlayır və son nəticədə insan öz orqanizminin tələbatlarının ödənilməsindən daha çox, başqa adamların onu bəyənməsinə və ona hörmət etməsinə ehtiyac duyur. Hörmət əsasında özünəhörmət baş verir ki, bu da fərdin mühüm tələbatlarından birinə çevrilir”* (7, s.176-177).

Humanist pedaqogika çərçivəsində tərbiyəçi şagirdlərdə mənəvi seçim, təhlil və araşdırmalar üçün materiallar təqdim edir. Tərbiyə metodları diskussiya, rollu oyun, situasiyaların müzakirəsi, ziddiyyətlərin təhlili və həll olunması vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Humanist məktəbinin alimləri valideynlər və pedaqoqlara uşaqla ünsiyyətdə olduqda, dinləmə, sevgi göstərmə, diqqət yetirmə kimi priyomlardan istifadə etməyi təklif edirlər.

Təlim-tərbiyə prosesinin humanistləşdirilməsini şəxsiyyətə təzyiq göstərən, müəllim və şagird arasında əməkdaşlıq münasibətlərini qəbul etməyən avtoritar pedaqogikadan şəxsiyyətin fəaliyyət və şəxsi azadlığına böyük əhəmiyyət verən şəxsiyyətyönlü pedaqogikaya keçid kimi qəbul etmək olar. Qadağa və cəzalar insanı şəxsiyyətə deyil, robota, qula çevirir, bir sözlə, sosiallaşmada idarəetmədə insan fərdləşir.

Təlim-tərbiyə prosesinin humanistləşdirilməsi elə şəraitin yaradılması deməkdir ki, burada şagird prosesin müşahidəçisi deyil, tam hüquqlu iştirakçısıdır. Humanist pedaqogika məktəbin şagirdlərə uyğunlaşdırılmasını tələb edir və onlar üçün psixoloji təhlükəsizlik mühitinin təmin olunmasını nəzərdə tutur.

Beləliklə, Humanist məktəb insan şəxsiyyətinə bütövlükdə aşağıdakı aspektlərdə baxır: 1) İnsan – tərkib hissələrindən toplu deyil, bütöv şəxsiyyətdir; 2) Hər şəxsiyyət nadirdir, ona görə də daha düzgün olardı ki, hər bir konkret hadisəyə onun individuallığı nəzər nöqtəsindən yanaşılınsın; 3) İnsan həyatı – varlığın insana çevrilməsinin yeganə prosesidir; 4) İnsan- inkişafı ləbüd olan aktiv varlıqdır; 5) Əsas psixoloji realıq – insan duyğusudur (yaşantısıdır); 6) İnsan öz prinsip və dəyərlərinə rəhbər ola bilər (əslən bilər) ki, ona xarici səbəblərdən müəyyən dərəcədə asılı olmamağa kömək edir.

Nəhayət, humanist psixoloqlar iddia edirlər ki, *“insanın öz vəziyyətlərinə və motivlərinə diqqət yetirilməsi özünü aldatmaqdan qaçmağa imkan verir və həqiqi mənləyin kəşfini asanlaşdırır. Bu, nəzəri və tətbiqi ifadəsində humanist psixologiyanın bir növ devizidir”* [9, s.17].

Rusiya Federasiyasının Krasnodar diyarındakı Tekos kəndində məşhur Şetinin məktəbi onlardan biridir. Mixail Petroviç Şetinin adı mətbuat və televiziya sayəsində cəmiyyətin böyük heyranlıqla və sevinclə kəşf etdiyi yenilikçi-pedaqoqların sırasına aiddir.

Bütün bu dediklərimizə baxmayaraq, humanist pedaqogika ideyalarının məhsuldarlığını və maraqlılığını hələ də kütləvi şəkildə praktika-da tətbiq etmək mümkün olmamışdır. İnsani dəyərləri ən ali dəyərlər elan edən dövlətimiz hazırda humanist ideyaların bütün həyatımıza geniş yayılması üçün şərait yaratmaqdadır. Bu dövlətimizin təhsil sahəsində həyata keçirdiyi islahat proqramı çərçivəsində qəbul olunmuş sənədlərin məzmununda da özünü göstərmişdir.

Belə ki, “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” sənədində şagirdyönlülük, şəxsiyyətyönlülük, inkişafyönlülük müasir təhsilin əsas prinsipləri kimi qəbul olunmuşdur. Bu isə, öz növbəsində, tədricən innovasiya proseslərinə qoşulmağı, onun tətbiqini və məktəbdə təlim-tərbiyə prosesinin humanistləşdirilməsini mümkün edəcəkdir (8).

Akad. Ş. Amonaşvilinin geniş mündəricəli maarifləndirici iş prosesində humanist pedaqogikanın nəzəri sistemi ilə tanışlığın özü də göstərdi ki, *“tədqiqat bazası olaraq orta ümumtəhsil müəssisələrində yeni yaradılan humanist pedaqogika mərkəzlərinin mövcudluğu, assosiasiya mərkəzlərinin yaradılması istiqamətində ilkin addımlar çox uğurlu təsir bağışlayır. Xüsusən, Təhsil İnstitutu əməkdaşlarının humanist pedaqogika ideyalarının təbliği yolunda təşkil etdikləri elmi-praktik konfransların, nəzəri seminarların, praktik görüşlərin keçirilməsinə verdikləri töhfə böyükdür...”* (6).

Sevindirici haldır ki, müasir dövrümüzdə Azərbaycanda müxtəlif illərdə müxtəlif başlıqlar altında humanist pedaqogika üzrə beynəlxalq oxular, beynəlxalq konfrans-seminarlar keçirilir. Ölkəmizdə humanist pedaqogika ideyalarının və bütövlükdə ümumbəşəri dəyərlərin pedaqoji ictimaiyyət arasında geniş yayılması istiqamətində xeyli işlər görmüşdür. Bu işlərin müqabilində maddi mənfəət deyil, daha böyük nailiyyət olan insan kapitalı, pedaqoji və elmi ictimaiyyət arasında etibar və hörmət qazanılıb.

“Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”na uyğun olaraq təhsilin yeni məzmununun reallaşdırılması və məənəvi-əxlaqi dəyərlərin məzmununa tətbiqi üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. 2014-cü ilin 05-06 dekabr tarixlərində Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu tərəfindən “Mənəvi-əxlaqi tərbiyə şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafının əsasıdır” mövzusunda birinci beynəlxalq elmi-praktik konfrans və seminar keçirilmişdir.

2014-ci il dekabrın 1-dən 4-dək Bakıda institutun təşəbbüsü ilə “Təhsil sistemində uşaqlara humanist şəxsiyyət kimi yanaşma” adlı seminar təşkil olunmuşdur. Ş.A. Amonaşvili 4 günlük müəllif seminarında III və V sinif şagirdləri ilə açıq dərslər tipli ustad dərsləri keçirmiş, maraqlı formada öz bilik və bacarıqlarında, təcrübələrində uşaqlara olan dərin sevgisini bölüş-

müşdür. Belə seminarlar humanist pedaqogikanın irəli sürdüyü ideyalarla yaxından tanış olmağa kömək edir.

2015-ci ilin aprelində Humanist Pedaqogika üzrə “Zəngi” liseyində, Sumqayıtın 11 nömrəli məktəbində, M.Ə. Sabir adına Bakı Pedaqoji kollecində humanist pedaqogika laboratoriyası yaradılmışdır.

2015-ci ilin iyulunda isə ümumbəşəri dəyərlər mövzusunda Avropa institutunun təşkilatçılığı ilə seminar keçirilmişdir.

Mərkəzin Azərbaycan üzrə idarə heyətinin üzvü olaraq, mən də Humanist Pedaqogika Beynəlxalq Mərkəzi tərəfindən 25-27 mart 2016-cı ildə Tiflis şəhərində keçirilən XV beynəlxalq pedaqoji oxularda fəal iştiraka görə rəsmi sertifikat və təşəkkürnamə almışam.

Bu tədbirin davamı olaraq 21-25 dekabr 2016-cı il tarixində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin, ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin və Humanist Pedaqogika Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə “Təhsildə mənəvi-əxlaqi dəyərlər: harmonik şəxsiyyətin inkişafı” mövzusunda II beynəlxalq konfrans-seminar və I respublika oxuları həyata keçirilmişdir.

2017-ci ilin aprelində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin, ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin və Respublika Humanist Pedaqogika Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə universitetdə Tailand Texnoloji Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru, NASA-nın əməkdaşı, professor Art Onq Djumsai “Mənəvi-əxlaqi dəyərlərin təhsilə təbiiyi” mövzusunda ikigünlük beynəlxalq təlimlər keçirib. Beynəlxalq təlimlərdə ADPU-nun rəhbərliyi, professor-müəllim heyəti, Milli Məclisin Elm və təhsil komitəsinin sədr müavini, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Bəxtiyar Əliyev, ADPK-nin rəhbərliyi və müəllimləri, filialların direktorları və müəllimləri, ümumi təhsil məktəblərinin direktorları və mütəxəssisləri, təhsil ekspertləri, Sankt-Peterburqdakı Ümuminsan Dəyərləri İnstitutunun filial direktoru Valeriy Voşinin iştirak ediblər.

2018-ci il martın 23-də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində (ADPU) “Beynəlxalq Assosiasiya” İctimai Birliyinin Humanist Pedaqogika Beynəlxalq Mərkəzinin, ADPU-nun və Azərbaycan Respublikasının Humanist Pedaqogika Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı və oxula-

rın müəllifi prof. Ş.A. Amonaşvilinin iştirakı ilə “Ailə insan mədəniyyətinin beşiyidir” mövzusunda 3 günlük XVII beynəlxalq oxuları keçirilmişdir. Qeyd edək ki, oxularda respublikamızın və xarici ölkələrin humanist pedaqogika sahəsində çalışan tanınmış və nüfuzlu 320 nəfər alim-mütəxəssis, gənc müəllimlər iştirak etmiş və bu oxuları yüksək qiymətləndirmişlər. 2 iyun 2018-ci ildə ADPU-nun Şamaxı filialında 8 regiondan 250 nəfər pedaqoji kadrlarının cəlb olunduğu Humanist Pedaqogika üzrə II respublika pedaqoji oxuları keçirilmişdir (5).

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin və Respublika Humanist Pedaqogika Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə “Saf düşüncə möcüzə yaradır” adlı III respublika oxuları da keçirilib.

2021-ci il martın 10-da və 2022-ci il martın 4-də Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) Filologiya fakültəsində “Müəllim, məni öz içimdə alicənab və nəcib insan yaratmağa ruhlandır” adlı növbəti elmi-pedaqoji seminar təşkil olunub.

2022-ci il iyunun 21-də “Müəllim sevinc və dəyər daşıyıcısıdır” mövzusunda IV respublika pedaqoji oxuları keçirilib. Tədbirdə iştirak edən təhsil naziri Emin Əmrullayev cəmiyyətdə müəllimin rolundan, bu peşənin özəlliklərindən danışib. Nazir çıxışı zamanı gənc nəslin savadlı yetişməsində təhsil işçilərinin əməyini xüsusi vurğulayaraq, pedaqoji oxuların təhsil işçiləri üçün səmərəli olacağına əminliyini bildirib,

Bunlarla yanaşı, bizim beynəlxalq mövqelərimiz də möhkəmlənir. Tailandın eksperimental məktəbi və Ümumbəşəri dəyərlər üzrə Avropa ESSE İnstitutu ilə fəal əməkdaşlıq edirik.

Məlumdur ki, müasir təhsil sistemi qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri hərtərəfli inkişaf edən, milli-mənəvi dəyərlərə sadıq, yüksək əxlaqlı vətəndaşlar yetişdirilməsidir. Son illər ölkəmizdə təhsilin məzmununun müasirləşdirilməsi istiqamətində ardıcıl layihələr, tədbirlər keçirilir ki, bu da qarşıda duran hədəflərə çatmaq üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Bu mənada iyunun 29-da ölkəmizdə pedaqoji müəllim hazırlığında xüsusi rolu olan Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti və Ümumbəşəri dəyərlər və humanist pedaqogika mərkəzinin birgə təşkil etdiyi “Saf düşüncə möcüzə yaradır” mövzusunda Humanist pedaqogika üzrə III respublika oxuları müəllimlərimiz, pedaqoji ictimaiyyət tərəfindən maraqla qarşılandı.

Mərkəzimiz “Planetə xidmət et” layihəsi çərçivəsində ağac əkməkdə fəal iştirak edir. Bununla yanaşı, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə fəal əməkdaşlıq edirik. Humanist pedaqogikanın prinsipləri əsas götürməklə təhsilə tamamilə fərqli yanaşırıq. Söhbət məhz mənəviyyatdan, şagirdin şəxsi inkişafından, onun yaradıcı potensialının aşkar edilməsindən gedir. Savad və elmi biliklərə yiyələnməklə yanaşı, uşaqlarda ictimai münasibətlər, ətrafdakı insanlar, öz ölkəsi haqqında düzgün anlayışları formalaşdırmaq lazımdır. Müstəqil düşünməyi bacaran, öz fərdi əqli imkanlarını və qabiliyyətlərini tam açıqlamış uşaqlar ictimai baxımdan daha fəaldır və ölkəsinin gələcəyinə töhfə verməyə qadirdir. Bu bacarıqlar inkişaf etdirilməsi indiki dövrdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mərkəzimiz Azərbaycan Təhsil Nazirliyi ilə yanaşı, humanist pedaqogikanın prinsiplərini təbliğ edən və uyğun təhsil metodikalarını yaradan beynəlxalq qurumlarla da əməkdaşlıq edir.

Hal-hazırda Respublika Humanist Pedaqogika Mərkəzi Qazaxıstanın “Bobek” Milli elmi-praktik təhsil və sağlamlıq mərkəzi, Rusiya Təhsil Akademiyasının akademiki, UNESCO-nun 200 məktəbindən biri olan M.P. Şetin məktəbi, həmçinin professor Art Onq Cumsainin (Tailand) dünyanın bir çox ölkələrində tanınan eksperimental məktəbi ilə sıx əməkdaşlıq edir.

Qabaqcıl təcrübənin həyata keçirilməsində hər bir müəllimdən təşəbbüskarlıq, elmə maraq tələb olunur. Bu sahədə Sumqayıt şəhərindəki 11 nömrəli orta məktəb başqalarından fərqlənir. Burada müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi üçün lazımi texniki avadanlıqlar, kartotekalar, şagirdlər üçün video-filmlər, mədəniyyətimizin və ədəbiyyatımızın korifeyləri haqqında kifayət qədər məlumatlar toplanılmışdır.

Mərkəz öz fəaliyyətini bu gün də uğurla davam etdirir.

Nəticə.

Humanist psixologiya şəxsi inkişafın, özünü həyata keçirməyin və hər bir fərdin unikallığının vacibliyini vurğulayaraq insan təbiəti haqqında anlayışımızın genişləndirilməsinə mühüm töhfələr vermişdir. Onun müsbət keyfiyyətlərə və insan potensialına, eləcə də subyektiv təcrübəyə və seçim azadlığına vurğu etməsi uzun müddətdir davranış (bihevizizm) və psixozanalizdən təsirlənmiş psixologiyaya yeni bir perspektiv gətirdi.

Humanist psixologiyanın özünü aktuallaşdırma, şəxsiyyətyönlü yanaşma və ekzistensial mövzular kimi əsas konsepsiyaları fərdin şəxsi inkişaf istəyini, məna axtarışını və öz dəyərlərinə, inanclarına və daxili hisslərinə uyğun yaşamaq istəyini vurğulayır. Müştəri mərkəzli terapiya, ekzistensial terapiya və Gestalt terapiyası kimi bu ənənədən irəli gələn terapevtik üsullar insanın özünü kəşf etməsi, özünü qəbul etməsi və daxili potensialının açılması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına kömək edir.

Subyektivliyin tənqidinə və empirik tədqiqatların olmamasına baxmayaraq, humanist psixologiya müasir psixoloji nəzəriyyə və təcrübəyə təsirini davam etdirir. Onun ideyaları koqnitiv davranış terapiyası və psixodinamik nəzəriyyələr kimi digər yanaşmalarla birləşdirilərək psixoterapiya və məsləhətləşməyə daha vahid və səmərəli yanaşmalar yaradır.

Ümumiyyətlə, humanist psixologiya insanı özünü dərk etməyə və həyatın mənası axtarışına can atan bütöv və unikal fərd kimi baxmağın zəruriliyini xatırladır. İnsan potensialına və hər bir fərdin dəyərinə verilən bu vurğu günümüzün sürətlə dəyişən dünyasında aktual və vacib olaraq qalır.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə yaşanan böhranlar təəssüf ki, həyatın bütün: iqtisadi, siyasi, mənəvi, sosial və s sahələrinə təsir göstərir. Lakin dünya fəlsəfəsi, pedaqogikası, ədəbi irsi, milli adət-ənənə özündə əbədi müdriklik və həqiqət xəzinəsi daşıyır. Bu da öz növbəsində cəmiyyətimizin mənəvi potensialının təşəkkülünə ümid verir.

Bir psixoloq kimi, demək istədim ki, 11-22 noyabr 2024-cü il tarixlərində Bakıda keçirilən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransı və ya qısaca COP29 – BMT-nin iqlim dəyişmələri konfransların irəli sürdüyü tələblər fonunda bu məqalənin çapa hazırlanması təsadüfi deyil. Bildiyiniz kimi, “Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”na uyğun olaraq təhsilin yeni məzmununun reallaşdırılması və mənəvi-əxlaqi dəyərlərin məzmununa tətbiqi üçün bir sıra tədbirlər, beynəlxalq elmi-praktik konfrans və seminar həyata keçirilmişdir. Məqalədə problemin tədqiqi və bu sahədə görülən işlərin təhlili açıqlanır.

Problemin elmi yeniliyi. Müasir dövrdə geniş yayılan və ehtiyac duyulan şəxsiyyətyönlü təhsil siyasəti üçün humanistləşmə amalı daşıyan müasir məktəblərin fəaliyyəti haqqında məlumat bazası ola bilər.

Problemin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Məqalədə bir çox alimlərin müqayisəli fikirlərinə aydınlıq kimi reallıqda əksini tapmış ənənəvi, yoxsa

humanist məktəblərin nə dərəcədə səmərəli fəaliyyəti təsvir olunmuşdur. Hal-hazırda cəmiyyətin həya-

tında insan kapitalının yetişdirilməsi işinin səmərəli təşkilinə əsaslı yardımçı ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Bəşirov, V. Humanist pedaqogika həyatın tələbidir // Azərbaycan müəllimi. – 2018. – 21 sentyabr. – s.10. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2018/sentyabr/608525.htm
2. Əhmədov, H. Pedaqogika / H. Əhmədov, N. Zeynalova. – Bakı: Elm və təhsil, – 2016. – 454 s.
3. Əliyev, R.İ. Hümanist psixologiya. Seçilmiş əsərləri: Şəxsiyyət və onun formalaşmasının etno-psixoloji əsasları. Monoqrafiya / R.İ. Əliyev. – Bakı: Araz, – 2000.
4. Əliyev, R. Psixologiya tarixi / R. Əliyev. – Bakı: – 2006.
5. Humanist Pedaqogika üzrə XVII Beynəlxalq Oxu // https://www.facebook.com/adpueduaz/videos/t%C9%99hsil-tv-humanist-pedaqogika-%C3%BCzr%C9%99-xvii-beyn%C9%99lxalq-oxu/419766481807348/?locale=es_ES
6. Prezident İlham Əliyevin Novruz bayramı ümumxalq şənliyində söylədiyi nitqdən (18.03.2017) // <https://president.az/az/articles/view/23218>
7. Psixologiya / red. S.İ. Seyidov, M. Həməzəyev. – Bakı: Nurlan, – 2007. – 692 s.
8. Козлова, Н.И. Границы гуманистической психологии и требования реалистической психологии // <http://www.all-tests.ru/granicy-gumanisticheskoy-psihologii-i-trebovaniya.htm>
9. Роменец, В.А. История психологии XX века / В.А. Роменец, И.П. Маноха. – Киев: Лыбидь, – 2003.
10. http://ichp.org.ru/wp-content/uploads/2019/03/manifest_az.pdf
11. <https://e-qanun.az/framework/46052>

Redaksiyaya daxil olub: 25.04.2025.